

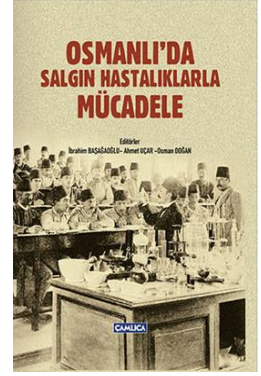
Salgına Ket Vurmak

Osmanlı'da Salgın Hastalıklarla Mücadele, Osman Doğan, Ahmet Uçar, İbrahim Başağaoğlu, Çamlıca Basım Yayın, İstanbul 2015, ISBN 9786059964746

Elif Kıyık¹

“Halk içinde muteber bir nesne yok devlet gibi /Olmaya devlet cihanda bir nefes sıhhat gibi”

Yazıya Kanuni Sultan Süleyman'ın hastalık halindeyken, sağlığın önemine dair söylediği bir sözle başlayalım istedim. Zira toplum sağlığının idaresi her dönemde devlet için büyük önem arz eden, bizatihi hassas bir konu iken salgınlar bu durumu daha da karmaşık hale getirmiş ve güçleştirmiştir. Özellikle de teknolojinin günümüzdeki kadar gelişmediği, iletişimin günümüze nazaran çok daha zor olduğu bir zamanda, büyük devletler için...

Peki Kitap Neler demiş?

Eser, sosyal tarihimizin ana omurgalarından biri olan tıp tarihi sahasına mühim bir katkı sağlayacağı düşünülerek, sahasında uzman on akademisyen araştırmacının hazırladığı makalelerden oluşturulmuştur.

Esere, bulaşıcı hastalıkların dünyada ve Osmanlı coğrafyasında niçin, nasıl, nerelere ve kimlere yayıldığı; salgınları önlemek için ne gibi tedbirlerin alındığı ve bunun siyasi, içtimai ve ekonomik sonuçlarının neler olduğu gibi sorulara cevap verecek nitelikte olduğu, Osmanlı devrinde salgın hastalıklar ile alakalı bilinmeyenler bilinenlerin ötesinde olduğundan bu mevzuda bir kitap çalışmasının faydalı olacağı düşüncesiyle teşebbüs edildiği belirtilmektedir.

---

¹ Sağlık Bilimler Üniversitesi, Sağlık Yönetimi 4.Sınıf öğrencisi, kiyikelif@gmail.com

(Bu yazı Young Academia ve Server Genç Hanımlar Derneği iş birliğinde Prof. Dr. Hasan Hüseyin Eker yönetiminde “Halk Sağlığı Yazarlık Atölyesi” kapsamında üretilmiştir.)

Hangi Yazar Hangi Konu?

Doç. Dr. Mesut Ayar tarafından yazılan makalede Osmanlı'nın son asırlarında keşfedilen kolera hastalığının ülkemizdeki ilk devirleri anlatılmaktadır. "Tıpkı insanlar gibi, ana yollardan geçerek kasabadan kasabaya atlayan", "1893'te Hicaz'da tam manasıyla dehşet veren" ve "1893-1895 arası İstanbul ve Anadolu'yu kasıp kavuran" koleranın geçirdiği safhalar ve koleraya karşı alınan tedbirler üzerinde durulmuştur.

Doç. Dr. İnci Hot tarafından bulaşıcı hastalıklarla mücadele konusunda yüz akımız olan idari ve tıbbi müesseseler üzerinde durulmuştur. Ayrıca, ülkemizde ilk sağlık idaresi olan İdare-i Tıbbiye-i Mülkiye başta olmak üzere Sahil Sıhhiye Muhafızlığı gibi kurumlar, Karantina Meclisi ve İstanbul Emraz-ı Sariye ve İstilaiye Nizamnamesi gibi kurallar ortaya koymuştur.

Kitap editörlerinden olan Prof. Dr. İbrahim Başağaoğlu tarafından içinde doğup büyüdüğü Sinop şehrinin sağlıkla ilgili hikayesi anlatılmaktadır. Makalede Sinop'ta sağlık kuruluşları ile burada görülen hastalıklar ve onlarla mücadele usulleri hakkında bilgi verilmiştir.

Kitabın bir başka editörlerinden Dr. Ahmet Uçar tarafından ABD'nin en büyük Protestan misyonerlik teşkilatı olan, 1820'de ilk kez Türkiye'ye giren ve hala varlığını sürdüren American Board'ın insan sağlığını bile istismar ederek nasıl bir metotla misyonerlik yaptıkları kısaca anlatılmış, bu hekimler ve hastaneler hakkında değerlendirmelerde bulunulmuştur.

Kitabın bir başka editörü ise Osman Doğan'dır.

Uğural Barlas çalışması ile bizlere Safranbolu ve Kastamonu'daki mahalli kaynakları ve sözlü tarihi de kullanarak bir saha araştırması sunmuştur.

Araştırmacı-yazar Ayhan Yüksel tarafından Osmanlı'nın son devrinden Cumhuriyet'in ilk yıllarına Karadeniz'de çiçek salgınının geçirdiği merhaleler ve kendi ilçesi olan Tirebolu'da uygulanan bir aşı kampanyası anlatılmıştır.

Aydın Ayhan tarafından ülkemizin seferberlik yıllarında Balıkesir'de görülen salgın hastalıkların durumu ve ona karşı yokluk içinde verilen mücadeleler anlatılmaktadır. Müdafaa-yı Milliye Salgın Heyeti'nin beyannameleri de ilave metinlerde yer almaktadır.

Öğr. Görevlisi Prof. Dr. Nilüfer Gökçe tarafından Edirne'de görülen salgın hastalıklar ile ilgili bilgileri Osmanlı Arşivi, mahalli kaynaklar ve Osmanlı devrinde Edirne'nin ilk ciddi

gazetesi olan Edirne Gazetesi'ni de kullanarak kronolojik ve sistematik bir metotla aktarılmıştır.

Osmanlı Darüşşifaları

Esin Karlıkaya tarafından ele alınan konuda şunlar geçmektedir: Darüşşifaları, en basit manasıyla halka sağlık hizmetinin ücretsiz olarak sunulduğu yerler olarak ifade edebiliriz. Darüşşifa kelimesi bimaristan, maristan, darü's-sihha, darü'l afiye gibi isimlerle de anılmaktadır. Bu hastanelerin temel işleyiş özellikleri vakıf sistemine göre yapılandırılmış olmalarıdır.

Osmanlı zamanında Anadolu'da kurulan ilk darüşşifa Yıldırım Bayezid'in (1339-1402) Niğbolu Savaşı'nda ele geçen ganimetten hissesine düşen bir kısmıyla inşa edilen Bursa Darüşşifa'dır. Sultan İkinci Beyazıd isteğiyle 1488 yılında hayata geçirilen külliyenin darüşşifa bölümünde ise devrin hekimlik bilgilerinin yanında melodi ve su sesi de kullanılmıştır.

Burada bahsi geçen tedavi şekli ilk duyduğumda farklılığıyla beni pek heyecanlandırmıştı. Lakin günümüze kadar tutunamamış olması, o zamanda uygulandığı ve fayda sağladığı halde şu an birçok insan tarafından bilinmiyor olması, yaygın olmaması geçmişle günümüzü kıyasladığımızda beni üzen konulardan bir tanesidir. Ne yazık ki günümüzde tedavi için çoğunlukla ilaca başvuruluyor. Tabii son zamanlarda alternatif tıp ve geleneksel tıbbın da arttığını söylemek mümkün.

Osmanlı Devleti'ndeki Bulaşıcı Hastalıklarla Savaş İçin Aşı ve Serum Üretilmesine Verilen Önem

19. asır, dünyada bakteriyoloji ve virolojinin bir bilim olarak gelişimine bağlı olarak ilk modern aşlarının üretilmeye başladığı dönemdir. Pasteur tarafından bağışıklamanın temellerinin atılması ve ilk koruyucu aşların hazırlanması Osmanlı'da Sultan İkinci Abdülhamid'in padişahlığı devrine (1876-1909) rastlar. Sultan İkinci Abdülhamid, Pasteur Enstitüsü'ne maddi destek sağlarken kuruluşta eğitim almaları için Paris'e yolladığı heyetin ülkeye dönüşünden sonra 1887'de Daü'l Kelp ameliyathanesinin kurulmasını sağlamış bağışıklama ile ilgili yapılan yapılan araştırmalar ile de bulaşıcı hastalıklar ve salgınlarla ilgili mücadelede önemli bir adım atılmıştır.

İnsandan insana variolatin usulü ile çiçeğe karşı bağışıklık kazandırma; Osmanlıda çok eskiden beri bilinmesi ve uygulanması ile birlikte, Jenner'in modern çiçek usulünü

geliştirmesinden sonra, İstanbul'da 1892'de kurulan Telkikhane-i Şahane ile bu aşının seri olarak üretilerek geniş halk kitlelerine uygulanmasına yönelik hukuki düzenlemeler yapılmıştır. 1893 yılında açılan Bakteriyolojihane-i Şahane ile baş gösteren bulaşıcı hastalılarla savaş için gereksinim duyulan aşı ve serumların hazırlanarak yurdumuzda üretilmesi sağlanmıştır. Rickettsia prowazekinin daha henüz üretilmediği 1916'da epidemik tifüs aşısının Osmanlı'da tatbik edilmesi oldukça önemli olup bu aşı bit tifüsüne karşı geliştirilen ilk aşı olmuştur. Hayvanların salgın hatalıklardan korunmasına da büyük önem verilmiş ve 1901'de Bakteriyolojihane-i Bayteri açılmıştır.

Difteri serumu üretilen ilk serum olurken bunu sığır vebası, tetanoz, dizanteri, meningokok ve şarbon serumları izlemiştir.

Açılan kurumların sonuçlarını ve yapılan faaliyetleri özetleyecek olursak:

Kurumlar bir yandan ülkeye gerekli serumların ve aşılardan hazırlanmasını sağlarken, bir yandan da çok değerli bilim adamlarının yetişmesine imkan sağlamıştır. Manevi yönden de hastalıklardan korunmanın gerekli olduğu düşünülerek vakit namazlardan sonra cami, mescid, tekkelerde Ahkaf sureleri okunması ve tevbe-i istiğfar ve salat-ı selam getirilmesi padişah tarafından emir verilmiştir. Günümüzdeki korona salgınında ise bulaşıcılığı sebebiyle ne yazık ki camilerimiz dönem dönem kapatılmış, cemaat namazları iptal edilmiştir. Osmanlı'da hadis ve ayetlerle temizliğe dikkat çekilmiş, bataklıkların ve su birikintilerinin virüsleri yaygınlaştırması sebebiyle bunları önlemek için çalışmalar yapılmıştır. Osmanlı bilim insanları, yurtdışından gördüklerinin yanında yeni usul ve cihazlar geliştirmiştir. Aşı uygulamaları zorunlu hale getirilmiş, Osmanlı ordusu kolera, tifo, dizanteri aşılarının ilmi ve resmi kurumlar içinde uygulandığı ilk ordu olmuştur. Gerektiğinde bir hamamı bile aşı üretim merkezi olarak kullanmışlardır. Lakin araç-gereç eksikliği ve aşı üretilen kurumların sık sık yer değiştirmesi gelişimi yavaşlatmıştır.

Neydi Bu Hastalıklar?

Veba: hemen her vakit en az bir Osmanlı memleketinde bulunmaktaydı. Dört hastadan üçünün ölebildiği bu salgınlar bilhassa 16. asırda daha çok görülmüştür. Görülen yerlerin içinde ise 94 yıl veba müşahade edilen İstanbul, Osmanlı üzerindeki en çok veba yaşanan yer olmuştur. Birçok Avrupa devletine nazaran oldukça geç bir tarihte hayata geçirilen karantina, vebanın tesirini yitirmesine başlıca sebeptir. Karantina sözcüğü quarante (kırk) kelimesinden türemiştir ve bu usulün ilk tatbik edildiği dönemlerde, 40 gün olan bekleme

süresine işaret eder. Osmanlı Türkçesiyle, karantinaya karşılık usul-ı tahaffuz, karantina mahalleri içinse karantinahane veya tahaffuzhane terimi kullanılmıştır.

Kolera: Osmanlı'da bu illet ilk kez 1822'de Basra Körfezi'nden Bağdat yoluyla Anadolu ve Akdeniz sahillerine ulaştığı vakit görüldü. 1865 salgınında İstanbul'da kolera için sadrazamın başkanlık ettiği bir komisyon kurulmuştur. Ülkemizde en son meydana gelen kolera 1970 yılında Sağmalcılar-Esenler'de gerçekleşerek 50 kişinin hayatını yitirmesiyle sonuçlanmıştır. Kolera için birçok sosyal politikalar uygulanmıştır. Koleradan ölen subayların ailesine maaş tahsil edilmesi bunun bir örneğidir. Kolerayla savaş, sıhhiye heyetlerinin oluşturulmasıyla başlamış, bunun ilham kaynağı özellikle Fransa'daki benzer uygulamalar olmuştur.

Sıtma: nüfus azalmasına ve mal kaybına sebep olan sıtmanın önlenmesi için Bursa çevresinde pirinç ekimi yasak edilmiş, sıtmalılı yerlerde salgın hastalıklara tutulan ipek böceklerinden koza alınmadığı için de devletin gelirinin düştüğü ifade edilmiş, 1924'te kurulan sıtma mücadele komisyonunun bu hastalıkla mücadelede en etkili ve en verimli çalışmalardan biri olacağı belirtilmiştir.

Frenji: 1869- 1870 yıllarında fuhuşla mücadele için sağlık komisyonu kurulmuştur. 1914 yılı teşkilatın başarı elde ettiği bir yıl olmuştur. Önceden mevcut olan 6 hastaneye ilaveten 4 hastane daha eklenmiştir. Frenji ile mücadele derneği de kurulmuştur. Ve 1917'den itibaren evlenecek çiftlerden frenji hastalığı yoktur diye "Sıhhiye Muayene Varakası" da salgınla mücadelede önemli bir noktadır.

Kuduz: 1887 yılında İstanbul'da ilk kez kuduz tedavihanesi açılmıştır. Bir yandan başıboş hayvanları toplamak bir yandan da köpekleri profilaktik aşılarla aşılayarak mücadeleyi takviye etmek önem kazanmıştır.

Verem, trahom, tifüs, çiçek, tifo, cüzzam, hummai racia, amipli dizanteri, basilli dizanteri, lekeli humma mücadele edilen diğer salgın hastalıklardır.

Salgın Kelimesini Tozlu Raflardan Tekrar Çıkaran Günümüz Sorunu: Kovid-19

Bu kitabı okumak istememdeki en büyük sebep, eskiden bize uzak bir terim olarak gördüğümüz salgın dönemini maalesef şu anda yaşıyor olmamızdır. Peki günümüzde yaşanan Kovid-19 salgınında bir yılda neler yapılmış? Buyurunuz kısaca bir de buna bakalım.

10 Ocak 2020'de Koronavirüs Bilim Kurulu kuruldu.

Kurulun çalışmaları sonucunda, özellikle sağlık çalışanlarının Kovid-19 hakkında bilgilendirilmesi amacıyla oluşturulan "2019-nCoV Hastalığı Rehberi", 14 Ocak 2020'de Sağlık Bakanlığı tarafından yayımlandı. Sağlık çalışanlarının izni bir süre durduruldu. Ek ödeme yapılacağı belirtildi. Çinli bir havayolu firması tarafından yapılan Vuhan-İstanbul uçuşları 22 Ocak 2020'de durduruldu. Diğer ülkelerdeki Türk vatandaşları Türkiye'ye getirildi. Çin'den gelen tüm uçuşlar durduruldu. Diğer ülkelerle ilişkilerde salgın durumuna göre tedbirler alındı.

Türkiye-İran hudut kapıları kapatıldı. Öğrencilere yönelik bilgilendirmeler yapıldı. Okullarda eğitim online olarak devam etti. Eba TV kurularak televizyondan ders dönemi başladı. Salgının azalmasıyla bazı okullar açıldı. Bazı okulların da 8. Sınıf ve 12. Sınıf öğrencilerine yüz yüze eğitim vermesine izin verildi. Artan salgın nedeniyle tekrar kısıtlamalar geldi. Ülkede ilk Kovid-19 vakasının görülmesinden sonraki tedbirler tekrar alındı. 65 yaş ve üstünlere yönelik kısıtlama geldi. 30 büyükşehir ile Zonguldak istisnalar haricinde araç giriş çıkışına kapatıldı. Normalleşme süreci yaşandı. Kovid-19 vaka sayılarının artmasıyla kasım ve aralıkta tedbirler sıkılaştırıldı. İş yerlerindeki kısıtlamalarda il il sayıların artıp azalmasına göre değişiklik yaşandı. Kovid'den dolayı zorluk yaşayan aileler için yardımda bulunuldu. Hes kodu uygulaması kullanılmaya başlandı.

İlk başta 65 yaş ve üzeri olacak şekilde aşılama başladı. Bu konuda değinmek istediğim nokta ne yazık ki üretim konusundaki yetersizliğimizdir. Çiçek aşısını bulan bir geçmişimiz var iken, hamamları dahi aşı üretim merkezi yapan bir geçmişimiz var iken Kovid döneminde Doğu Türkistan'a soykırım uygulayan Çin'in aşısını kullanmak durumunda kalmamızdır. Ve beyin göçü yaşadığımız Almanya'daki Türk bilim insanlarının aşığı orada bulmasıdır. Üretimdeki başarılarımızın artması, ülkemizin ve tüm dünyanın en kısa zamanda salgından kurtulması dileğiyle.

Kitap Üzerine Naçizane Fikirlerim

Bölüm bölüm makalelerden oluşturulan kitap birkaç yerde tekrara düşmüştür. Böyle bir kitapta akıcılık aranır mı tam emin olmamakla beraber, aynı konu üzerinde birçok farklılığı bulunan makalelerin yer alması akıcılığı ve konu takibini zorlaştırmıştır. Ve makaleleri bütün olarak ele alınca zaman akışını takip etmek zorlaşmıştır. Fakat bu konuda araştırma yapanlar ve konuya meraklı olanlar için etkili bir kaynak niteliği taşımaktadır. Bu zengin ve güzel çalışma için emeği geçen bütün hocalarıma teşekkürlerimi sunarım.

